CUDES JOURNAL CURRENT DEBATES IN SOCIAL SCIENCES

Haciyeva, B. (2019). Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde öfemizmlerin oluşmasının leksikolojik semantik özellikleri. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 2(2), 220-226.

Research Article

Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde öfemizmlerin oluşmasının leksikolojik semantik özellikleri

Formation and Lexico-semantic Features of the Evolution of Euphemisms in the Turkish Language

Doç. Dr. Benövşe HACIYEVA
Bakü Devlet Üniversitesi Türk Filolojisi Kürsüsü
b.haciyeva@mail.ru
https://orcid.org/0000-0002-8683-3825

DOI: 10.37154/ijopec.2019.8

Makale Bilgisi

Geliş: 06.11.2019
Onay: 18.12.2019

Keywords: leksikoloji, öfemizmler, semantik anlam.

Öz

Emosyonel ekspresif leksikoloji canlı konuşma dilinin temelini oluşturmaktadır. Söz konusu leksikolojik üslûbi katı içeren sözcükler dilin en etkileyici birimleri sayılabilir. Genellikle dilbilimcilikte emosyonellik və ekspresiflik kavramları birarada sunulmaktadır. Her iki kavramın bağımsız olması iddiasına rağmen içerik ve işlev açısından ortaklıkları besbelli görülür. Kimi leksemlerde emosyonellik sözcüğün leksikolojik anlamına bağlı olarak ortaya çıkar. Kişilerin his və duyguları şu kavramın temel ögeleri olarak emosyonel anlam – sevgi , merhamet, nefret, korku, öfke ifade ederler. Ekspresiflik kavramında sözcüğün ifadeliliği, aktifliği temel şart olarak elealınmaktadır. Olumlu anlam taşıyan emosyonel ekspresif sözcükler istek, dilek, övgü ifade eder. Bazen karşısındaki kişiye kendisinin samimiyetini ve güvenilir birisini ifade etmek için yemin ve vaatların içinde yer alabilir.Öfemizmler ekspresif sözcükler olarak istenmedik durumların, kaba sözlerin daha uyumlu bir tarzda ve ağır etkisi hafifletilerek söylenilmesidir. İletilen fikir her iki leksikolojik birimde aynıdır . Lâkin öfemizmlərin yardımıyla sunulan anlam daha yumuşak tarzda iletilmektedir. Sanki sözcüğün ve sözün daha hafif söylenilmesi durumun olumsuz etkisini azaltmış bulunur. Örneğin , Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinde «**öldü**» yerine "**rahmetli oldu**, **hayata gözlerini yumdu**, **hayata veda etti, hayatı söndü, hayatı terk etti, hak dünyasına kavuştu**" (Türkiye Türkçesiyle)**; "rəhmətə getdi, həyata gözlərini əbədilik yumdu, həyatla vidalaşdı, haqqın dərgahına qovuşdu**"(Azerbaycan Türkçesiyle**)** ifadelerinin kullanılması daha münasiptir. Ölüm kavramı öfemizmlerle ifade olunduğunda olayın olumsuz etkisi sanki hafiflemiş bulunur. Mezar, kabir sözcüklerinin "**kabir evi, son mekân**, **son duracak**", ihtiyarlamak sözcüğünün "**saçı sakalı ağarmak**", "**saçlarına dən düşmək"** öfemizmləri ilə ifadesi söz konusu durumlara örnektir. Öfemizmler tarihen eski olmakla beraber toplumsal olay niteliği de taşırlar. Öfemizmlər mecaz esasında oluşan sözcüklerdir. Lâkin öfemizmler işlevlerine göre mecazlardan farklı olarak varlıkları bedii şekilde tasvir etmez, aksine istenmedik olayların saklanması işlevini taşırlar. Öfemizmler tarihsel kategoridir. Toplum geliştikçe öfemizmlerin karakteri değişerek, yeni anlam və biçimler kazanırlar. Dilin doğal gelişimini sağlayan söz konusu süreçte bazı sözcükler öfemistik niteliklerini kaybederek eşsesli, eşanlamlı sözcük sayısının artmasına neden olurlar ki, bu da dilin sözcük hazinesinin zenginleşmesini şartlandırır.

Article Info

Received: 06.11.2019
Accepted: 18.12.2019

Anahtar sözcükler: euphemism, lexicology, semantic meaning.

Abstract

Emotional expressive lexicology forms the basis of vivid spoken language. The words that contain this lexicological style are the most impressive units of the language. Generally, the concepts of emotion and expressiveness are presented together in linguistics. Although both concepts are claimed to be independent, their interaction is evident in terms of content and function. In some lexemes, emotionality constitues lexicological meaning of the word. The basic elements of the abovementioned emotionality are the followings: love, compassion, hate, fear, anger. While in the terms of expressiveness, the adequate expression and activity of words are considered as the basic condition. Emotional expressive words with positive meaning express desire, wish, praise. Occasionally, one can use them in oaths and promises to express his sincerity and trustworthiness to the other person. The transmitted idea is the same in both lexicological units. But with the help of euphemisms, the meaning included is transmitted in a softer manner. It is as if a word

is spoken more mildly, reducing the negative effect of the situation. For example, it is more appropriate to use frases like "**rahmetli oldu**, **hayata gözlerini yumdu**, **hayata veda etti, hak dünyasına kavuştu**" and **"rəhmətə getdi, həyata gözlərini əbədilik yumdu, həyatla vidalaşdı, haqqın dərgahına qovuşdu**" in Turkish and Azerbaijani languages, respectively, instead of **"öldü".** When the idea of death is expressed with euphemisms, its negative meaning is alleviated. The expression of the words **"mezar, kabir"** and **"ihtiyarlamak"** with the following euphemisms: "**kabir evi, son mekân**, **son duracak**" and "**saçı sakalı ağarmak**, **saçlarına dən düşmək"**, respectively, is an example of the abovementioned situation. While euphemisms are historically old, they also have social definition. Euphemisms are words based on metaphors. However, unlike metaphors, euphemisms do not present the objects in more artistic way, but rather they are used to draw a veil over undesired situations. Euphemisms are a historical category. As society develops, the features of euphemisms change and gain new meanings and forms. During the development of language, some words lose their euphemistic features and, therefore, cause an increase in the number of homonymous and synonymous words, which results in the enrichment of the vocabulary of the language.

1. GİRİŞ

Emosyonel ekspresiv leksikoloji canlı konuşma dilinin temelini oluşturmaktadır. Söz konusu leksikolojik üslubi katı içeren sözcükler dilin en etkileyici birimleri sayılabilir. Adeta dilbilimcilikte emosyonellik ve ekspresivlik kavramları birarada sunulmaktadır. Her iki kavramın bağımsız olması iddiasına rağmen içerik ve işlev açısından ortaklıkları besbelli görülür.

Kimi leksemlerde emosyonellik sözcüğün leksikolojik anlamına bağlı olarak ortaya çıkar. Kişilerin his ve duyguları şu kavramın temel ögeleri olarak emosyonel anlam – sevgi , merhamet, nefret, korku, öfke ifade ederler.

Ekspresivlik kavramında sözcüğün ifadeliliği, aktifliği temel şart olarak elealınmaktadır. Emosyonel ekspresiv sözcükler olumlu ve olumsuz anlamlarda kullanılabilirler .Olumlu anlam taşıyan emosyonel ekspresiv sözcükler istek, dilek, övgü ifade eder. Bazen karşısındaki kişiye kendisinin samimiyetini ve güvenilir birisini ifade etmek için yemin ve vaadların içinde yer alabilir.

2. AMAÇ VE METOT

Öfemizmlerin leksikolojik semantik özelliklerinin öğrenilmesi ve tahlili. Her iki Türkçede, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde örneklerin elealınarak incelenmesi.

Tasviri ve mükayeseli metot.

3. EMOSYONEL EKSPRESİV SÖZCÜKLERİN ÖZELLİKLERİ

Emosyonellik kategorisi genellikle kişilerin his ve heyecanını ifade eder. Sözcükler mecazi anlamda kullanıldıklarında emosyonelliğin oluşması daha doğaldır. Mecas anlam sözcüğe daha fazla emosyonellik kazandırmakdadır. Sözcük emosyonel olmakla beraber ekspresiv anlam da taşıya bilir. Bu zaman aynı leksemde emosyonel ve ekspresiv anlam çalarlıkları ifade olunarak emosyonel ekspresiv sözcük oluşur (T. Efendiyeva, 1980, s. 174)

Övgü anlamında kullanılan sözcükler arasında Türkçede kullanılan şu örnekler daha aktüeldir:

"**Gülüm, çiçeğim, dalım, arım, balım, peteğim, aslanım, hayatım, varlığım, yaşama sebebim, kurban olduğum, gözümün nuru"** vb. sözcükler ve sözcük qrupları bu kategoriden sayılan örneklerdir.Azerbaycan Türkçesinde uygun olarak **"Canım, can, nəfəsim, gözümün nuru, dayağım**, **qolum qanadım, arxam, dayağım**" örnekleri kullanılabilir.

Herhangi bir arzu ve dilekle bağlı sözcükler:

"Güle güle kullanın, sağlıcakla kalın, nice senelere, hayırlı uğurlu olsun, geçmiş olsun, kutlu olsun." ifadeleri hoş ve güzel meramlı dileklər arasında yer almaktadır.

Antlar (yeminler) olarak şu ifadeler yer almaktadır :

Vallahi, yemin ederim, tam samimiyetimle söylüyorum, güneşe, ekmeğe, ışığa, aya, sabaha yemin etmek, Allahım şahit, Tanrım şahit vb.

Dilde olumlu anlam taşıyan emosyonel – ekspresiv sözcüklerin önemli kısmını alkışlar oluşturmaktadır.

Tablo 1. Alkışlar

Türkiye Türkçesinde	Azerbaycan Türkçesinde
Allah analı babalı büyütsün.	Allah analı – atalı böyütsün.
Allah muradını versin.	Allah arzuna çatdırsın.
Tuttuğun altın olsun.	Tutduğun qızıl olsun.
Ellerin dert görmesin.	Əllərin dərd görməsin.
Allah namerde muhtaç etmesin.	Allah namərdə möhtac etməsin.
Bahtın açık olsun.	Bəxtin gözəl olsun.
Başına devlet kuşu kona.	Başına dövlət quşu qonsun.
Darlık yüzü görmeyesin.	Neynim – necə edim deməyəsən.
Dal budak salasın.	Min budaq olasan.
Kesenin dibini görmeyesin.	Puluna bərəkət.
İki cihanda aziz olasın.	Hər iki dünyada əziz olasan.
Ahirette Fatma anamıza komşu olasın.	Həzrəti Fatiməyə qonşu olasan.
Çıran her daim yakılı kalsın.	Həmişə işığın yansın.
Evladınla binbir yaşa.	Allah övladlarını,səni saxlasın.
Hatır soranların çok olsun.	Hal- xətir soruşanların çox olsun.
Ocağın küllensin, bahçen güllensin.	Ocağın həmişə yansın.
Üreyesin,türeyesin, zürriyetin bol ola.	Allah qaim-qədim eləsin.
Siftahı sizden,bereketi Allah`tan.	Siftə sizdən,bərəkət Allahdan.
Yokluk üzü görmeyesin.	Heç kasıbçılıq görməyəsən.

Emosyonel ekspresiv sözcüklerin bazıları olumsuz anlamlar ifade etmektedir. Bu sözcüklerin anlamında nefret, tehdit ve kargışlar yer almaktadır.

Genellikle şu kategoriden sayılan örneklere bedii eserlerde karakterlerin dilinden olan konuşmalarda rastlanılır ve bu vasıtalar karakterlerin söylevlerinin etkililiğini yükseltmeye hizmet etmiş bulunur. Bedii yaratıcılıkta aşağılama anlamını taşıyan sözcüklerin ve sözlerin kullanılmasına şu örnekleri ait edebiliriz.

Türkçede: Domuzun kızı**,** ne arıyorsun burada? (Ö.Seyfettin, "Eleğımsağma", s. 180)

Yok, canım, eşek gibi bir kocası varmış. Dangalağın birisi diyor. Hiç kadın ruhundan anlamaz, kaba, saba,yarmanın biri diyor.: Baksana, kadın aptalın biri demiş. (A.Nesin, "Saadetimi sana borçluyum", 1965, s. 344)

Azerbaycan Türkçesinde: Heç olmasa, qızı hansı köpəkoğlunun apardığını bilməliyəm, yoxsa yox. (İ.Şıhlı, Deli Kura, 1967, s. 99): ...Ey cadugər haramzada, dilini qarnına qoy. (İ.Şıhlı, "Deli Kura", 1967, s. 161)

Kargışlar da olumsuz anlamlı emosyonel – ekspresiv sözcüklerin bir kısmını oluşturmaktadır. Nefret, aşağılama ifade eden sözcükler, olumsuz anlamlı benzetmeler de şu sıradan olan sözcüklere ait edilirler.

1) –ası[2] şəkilçisi lazım kipinin eki olarak Azerbaycan Türkçesinde yer almaktadır, Türkçede fiil kipleri arasında yer almaz. Ama Türkçede ortaç eki eki olarak kullanılır. Verimli bir ek değildir. "Çıkası bir can için sana yalvarmam" ifadesi yerine "Çıkacak bir can için sana yalvarmam" ifadesi tercih edilmektedir. (Ə.Resulov, R.Rüstemov, 2007, s. 225) –ası[2] eki -ca[2] ekiyle ilə birarada kullanılarak kargışlarda yer alır: boynu devrilesice, gözü kör olasıca, boynu kırılasıca, adı batasıca vb.

Bazı durumlarda kimi kişiler olumsuz hareket ve davranışlarından dolayı kınanırlar. Bu zaman nefret duygusu olumsuz anlamlı emosyonel- ekspresiv sözcüklerin daha bir kolu olan kargış ve bedduaları oluşturur.

Tablo 2. Kargışlar

Türkçede	**Azerbaycan Türkçesinde**
Çeneni gavurlar bağlasın.	Düşmən əlində qalasan.
Ciğerlerin kan dola.	Ciyərin yansın.
Ekmeğin atlı, sen yaya olasın.	Pul atlı olsun, sən piyada .
Hışıma gelesin.	Allahın qəzəbinə gələsən.
Yılan ola yerde sürünesin.	İlan kimi sürüm –sürüm sürünəsən.
Evinde ölmeyesin.	Çöllərdə qalasan.
Oklana, mıhlanasın.	Gözünə ox batsın.
Yuvanda baykuşlar öte.	Yurdunda bayquşlar ulasın.
Zıkkım yiyesin.	Tikən zəhrimara dönsün.
Sıcak yatıp soğuk kalkasın.	İsti ocağın olmasın.
Kazandığın darı, koyduğun elek ola.	Bin - bərəkətin qaçsın.
Kapına kara kilit asıla.	Qapın qıfıllı qalsın.
Ağzına su dökenin bulunmaya.	Bir içim su verənin olmasın.
Gözünü toprak doyursun.	Gözünü torpaq doydursun.
Azrailin demir pençesine gelesin.	Əzrayılın qəzəbinə gələsən.
Ekmeğin aşın olsun da, yiyecek hâlin olmasın.	Boğazından tikə keçməsin. Əlin ağzına uzanmasın.
Huyun suyun kurusun.	Xasiyyətin qara gəlsin.

Her iki gruba ait edilen sözcükler ve sözler insanın hislerini , olumlu ve olumsuz duygularını yansıtan etkileyici nutuk birimleridir.

Lâkin, yalnız olumlu anlam taşıyan ekspresiv emosyonel sözcüklerin yazı dilinde ve bedii örneklerde kullanılmasının doğru olduğu düşünülmektedir. Olumsuz anlamlı ekspresiv sözcüklerin yazı dilinde kullanılması doğru deyildir. Bu ifadelerden yalnız bedii zaruret oluştuğunda, bedii dilde eserin karakterlerinin kişiliklerinin açılması durumlarında faydalanılması doğrudur.

4. ÖFEMİZMLERİN ÖZELLİKLERİ

Öfemizmler genellikle emosyonellik taşımayan, ekspresiv sözcükler olarak tanıtılırlar. Öfemizmlər korku ifade eden sözcüklerin, sözlerin ve durumların gerçekle kiyaslamada daha hafif şekilde söylenilmesidir. İletilen fikir her iki leksikolojik birimde aynıdır. Ama öfemizmlerin yardımıyla iletilen anlam daha az neqatiflik doğurur. Sanki ifadenin hafif tarzda söylenilmesi kendisinin korku ve olumsuzluk derecesini azaltmış bulunur. Öfemistik yöntemle ulaştırılan fikir daha münasip üslupta ifade edilmiş olur. Örneğin, "**öldü**" yerine Türkçede "**rahmetli oldu**, **hayata gözlerini yumdu**, **hayata veda etti, hayatı söndü, hayatı terk etti, hak dünyasına kavuştu**", Azerbaycan Türkçesinde "**rəhmətə getdi, vəfat etdi**, **dünyasını dəyişdi, haqq dünyasına qovuşdu**" ifadelerinin kullanılmasının daha

uygun olduğu düşünülmektedir. Ölüm kavramı öfemizmlerle ifade olunduğunda acı olayın etkisi sanki bir kadar hafifletilmiş olur. Mezar, kabir sözcüklerinin Türkçede " **kabir evi, son mekân**, **son duracak**", Azerbaycan Türkçesinde "**qəbr evi, son məkan, axirət evi**"; ihtiyarlamak sözcüğünün analoji olarak "**saçı sakalı ağarmak**" ve "**saçlarına dən düşmək** " öfemizmleriyle ifadesi bu duruma örnek gösterilebilir. Örneğin: "Köpek **kuyruğu titretmiş**"; Onların **canını al** da, bunu bana bağışla diye mal fedakârlığı bile yapmış ("Kim kimin akrabası, s. 332) Evvela Hacer uyandı, sürüne sürüne gidip Esma`yı bularak " Kalk, kız, kalk… **Can teslim ediyor**." dedi. (S.Ali, "İki kadın", 1965, s. 263)

Bu sabah acı bir haber geldi,

Dediler : Samih de **göğe yükseldi**.;

… Sen **tatlı uykuna dal** ki, biz varız.

En derin saygıyla seni sararız. (N.Nazim, "Samih Rıfat`ın Anısına", 1965, s. 357) Rəhmətlik pis kişi deyildi… Allah onu da mənə çox gördü, **apardı qara torpağın** altına. (İ.Şıhlı, "Deli Kura ", 1967, s. 90)

Bazen de anlamın hafifletilmesi için yabancı dillerdeki sözcüklerden faydalanılır ki, bu da ifadedeki sertliği sanki bir kadar azaltmış bulunur. Örneğin: "Hazreti Marsavan burada **medfundur**" (B. Cahit "Onlar soyca uğurludurlar", 1965, s. 330)

Bazı durumlarda öfemizmlerin yumuşatıcı özelliğine zıt durum oluşabiliyor ki, bu da aksine olumsuz anlamın pekiştirilmesine hizmet eder. Bunlar dilbilimciliğinde "kokoöfemizmler" veya "disöfemizmler" olarak da adlandırılabilirler (Qalperin, 1965, s. 165). Öfemizmleri kokoöfemizmlerden farklandıran öfemizmlerin ifadelere nezaketlilik, kokoöfemizmlerin aksine ifadelere kabalık katmasıdır. (T.Efendiyeva 1980, s. 190). Örneğin: Türkçede; Mıstık Ağa: "Ölsün" dedi **"Gebersin zalim".** Kıymetini bilmediği hak aşığının oba kıymetini bildi. (Y.Kemal, "Karacaoğlan", 1987, s. 138) Bacısı onun **adını batırmışdı**, necə deyərlər, **papağını yerə soxmuşdu**. (İ.Şıhlı, "Deli Kura", 1967, s. 186) Molla Sadıq, **get dınqırına süz** (İ.Şıhlı, "Deli Kura" 1967, s. 178).

Öfemizmler toplumsal bir kavram olmakla beraber tarihen eskidirler. Aslında öfemizmler tabu ile de sıkı şekilde bağlıdır. Öfemizmler terim olarak daha geniş kavramları ifade edebilirler. Anlamı hafifletilmiş ifadeler ve tabu içerikli öfemizmler söz konusu terimlere aitedilebilirler.

Öfemizmler yasak sözcüğün yasak olmayan sözcükle, kaba sözcüğün nezaketli sözcükle ifadesidir.Bazı durumlarda bu amaçla adıllardan da faydalanılır. (E.Demircizade, 1962, s. 163) Sansür yasağı ve devlet sırrı ile ilgili olarak kullanılan işaretler, semböl ve ifadeler de öfemizmler oluşturabilir. (E.Demircizade, 1962, s. 164) Birileri, bazıları, kimisi, bazı ülkeler, bazı şehirler vb. sözcük ve ifadeler söz konusu öfemizmleri oluşturabilir.Nesne somut olarak gösterilmedikçe anlam hafifletilmiş bulunur.

Öfemizmler bedii yaratıcılıkta da sıkı şekilde faydalandığımız ifade şekillerindendir.

T.Efendiyeva bedii yaratıcılıkta öfemizmlerin çeşitli türlerine başvurulabileceği kanısındadır. (T.Efendiyeva, 1980, s. 195)

Buna her iki Türkçede yeterince örnekler bulunmaktadır.

1. korku, tehlike doğuran nesnelerin adını söylememek için kullanılan öfemizmler: Türkçe: **düşman - kafir**, **gavu**r; Azerbaycan Türkçesinde: **düşmən - kafir, gavur** şeklinde kullanılmaktadır.
2. mövhumi, dini itikadla bağlı öfemizmler.

Türkçe: **Yerin göğün yaratıcısı**, **Göktanrı, Yaradanımız**. Azerbaycan Türkçesinde: **Yeri-göyü yaradan**, **Yaradanımız**.

Herbir halkın dilinde öfemizmlerin karakteri ve türü toplumun medeni seviyesine de bağlıdır. Daha az gelişmiş toplumlarda tabu sözcükler, gelişmiş toplumlarda ise öfemizmler nezaket ve etik kurallar dışına çıkılmaması, ahlâk -edep kurallarına uyulması ile bağlı oluşmaktadır. (R.A. Budaqov, 1958, s. 94)

Öfemizmler belli durumlarda aniden, durumsal olarak oluşabilirler. Bu duruma bedii konuşmada daha sık rastlanılır. Buna bağlı olarak öfemizmlerin iki türü: genel ve durumsal öfemizmler oluşur. İ.L.Qorodetskaya genel öfemizmlerin dilin her alanında, durumsal öfemizmlerin yalnız bedii

nutukta kullanıldığını vurgulamaktadır (İ.L.Qorodetskaya, 1968, s. 88). Sonuncu gruba ait edilen öfemizmler herhangi bir diyalogda durumsal olarak oluşabilecek öfemizmlerdir. Bunun da inkaredilmez olduğunu vurgulamalıyız ki, bazen bir kişi konuşma zamanı söylediği fikirlerin muhatabını olumsuz etkilediğini duyunca ifadelerine bir kadar nezaketlilik katarak fikirlerini daha yumuşak şekilde iletmeye çalışır. Bu da konuşma - diyalog dilinde ifadenin ağır izlenimini zayıflatan öfemizmlerin oluşmasına neden olur: Ay **evi yıkılmışlar**, Çukurova`da koca bir köyü yakmışsınız... (Y.Kemal, "İnce Memet", 1984, s. 314) Bari o **dinsizi** öldürebildinizmi? (Y.Kemal, 1984, s. 315); Memed sesi titriyerek – O **imansız** öldü artık, - diyerek sustu (Y.Kemal, 1984, s. 323); Tez ol, yaramaz, məni ələ salıbsınız ? (İ.Şıhlı, " Deli Kura", 1967, s. 409)

Görüldüğü üzere öfemizmlerden bedii yaratıcılıkta yeterince sıkı şekilde faydalanılmaktadır. Edebî eserlerde karakterlerin iç dünyasının tanıtılması için öfemizmlerin çeşitli türlerine başvurulur:

a) Özel isimlerin yerine kullanılan öfemizmler.

Bu doğu halklarında ismet, abır, yaşça büyüklerden utangaçlık gibi değerlere dayanarak sevdiği insanın bizzat adının söylenilmemesi ilə bağlı oluşan öfemizmdir. Türkçede "**Evimizin efendisi**", "**Ailemizin reisi**", "**Çocuklarımın babası**", "**Çocuklarımın annesi**", "**Hayat arkadaşım**" , Azerbaycan Türkçesinde "**Evimizin böyüyü**", "**Ailəmizin başçısı**", "**Uşaqlarımın atası**" şeklinde kullanılan tamlamalardır.

b) Dini itikat, inançlarla bağlı oluşan öfemizmler. Kutsal değerleri daha saygıyla anmak için "**Yaradanımız**", "**Resulumuz**" ifadelerinden faydalanılır. Bu, her iki dilde bazı sesfarklılık ve değişmeleriyle aynı sözcüklerle ifade olunmaktadır. **...Yaradan`ın** kitabını kaldırtmam... (M.E.Yurdakul, "Cenge Giderken", 1965, s. 350)

c) Korku, tehlike, vahimlik oluşturan varlıkların adının söylenmemesi amacıyla oluşturulan öfemizmler. Bu sıradan olan öfemizmlere yırtıcı ve zehirli hayvanların isimlerinin yerine başka adların söylenilmesi ait edilebilir. Yılan - sürüngen zehirli yaratık olarak tanınır. "**Yılan**" sözcüğü Türkçede "**yılan çıyan**" ve "**yılan kurbağa**", Azerbaycan Türkçesinde **"ilan-çayan"** ve **"ilan – qurbağa"** ikilemeleri şeklinde söylenilmekle sanki yılanın, ikilemeyi oluşturan birinci sözcüğün korkululuk derecesini azaltmış bulunur. Türkiye`de Kırkpınar köyünde halk şifacılığı yöntemlerinden olan yılanla tedavi üsulünden bahsedilirken yılan sözcüğü yerine **"derman"**, **"şifacı yılanlar"** ifadesinin kullanılması öfemizmler oluşturur. Azerbaycan Türkçesinde yırtıcı özelliğinden dolayı adının çekilmemesi amacıyla **"canavar"** yerine **"ağzıgara"**, sevimsiz hayvan olduğu için **"çakal"** yerine **"kaftar"** öfemizmleri oluşturulmuştur.

d) kaba, sevimsiz sözcüklerin yerine kullanılan öfemizmler. Söz konusu öfemizmlerin kullanım alanı yeterince geniştir ve kullanım amacı ise söylenilmiş ifadenin sertliğini hafifletmekten, müsahibinde oluşturduğu olumsuz etkiyi azaltmaktan ibarettir. Türkçe :Ah, şu **mendeburu** bir yakalayabilsem... diyordu (Ö.Seyfettin, "Eleğimsağma", 1965, s. 180). Azerbaycan Türkçesi: Bəs bu **qırışmal** harada qaldı? (İ.Şıhlı, "Deli Kura", 1967, s. 92)

Öfemizmler mecaz esasında oluşan ifade vasıtalarıdır. Lâkin öfemizmler işlev itibariyle mecazlardan farklı olarak varlıkları bedii üslupta tasvir etmezler, olumsuz olayların saklanılması veya daha yumuşak tarzda anlatılması işlevini taşırlar. Öfemizmlerin işlev itibariyle eşanlamlı sözcüklerle benzerliği bulunmaktadır. Ama eşanlamlı sözcüklerden farklı olarak öfemistik ifadelerde anlamı hafifletme eğilimi bulunur. Bedii yaratıcılıkta, edebiyat örneklerinde öfemizmlerin kullanılması oldukça sıktır. Öfemizmlerin bedii eserlerde kullanımı üslubi önem ve özellikler taşır.

Öfemizmler ekspresiv anlam ifade eden sözcüklerdir, ama emosyonellikten de tam yoksun değildir. Öfemizmler duruma bağlı olarak genel ve durumsal öfemizmler şeklnde oluşabilirler.Öfemizmler bedii yaratıcılıkta geniş yer alır. Bedii yaratıcılıkta özel isimlerin yerine kullanılan öfemizmler; dini itikat,inançlarla bağlı oluşan öfemizmler; korku,tehlike,vahimlik oluşturan varlıkları ifade etmek için oluşturulan öfemizmler; kaba, sevimsiz sözcüklerin yerine kullanılan öfemizmler daha sık yer almaktadır. Öfemizmler tabu ile sıkı şekilde bağlıdır. Öfemizmlerin anlamın ağır etkisini hafifletme işlevine zıt olarak olumsuz anlamın pekiştirildiği sözcükler de bulunur ki, bunlar dilbilimcilikte " kokoöfemizmler" ve "disöfemizmler" olarak tanıtılır.

Öfemizmler toplumsal içeriklidirler. Öfemizmlerin toplumsal özellikleri dil ve toplumun bağlılığına dayanır. Öfemizmler tarihsel kategoridir. Toplum geliştikçe öfemizmlerin karakteri

değişerek gelişir, yeni anlam ve biçimler kazanırlar. Dilin doğal gelişimini şartlandıran bu süreçte bazı sözcükler öfemistik niteliklerini kaybederler. Dilde öfemizmlerin oluşumu ve gelişmesi toplumun medeni seviyesi ile sıkı şekilde ilişkilidir. Öfemizmlerin oluşumu, değişimi eşsesli ve eşanlamlı sözcüklerin de artmasına neden olarak dilin sözcük hazinesinin zenginleşmesini sağlayabilir.

5. SONUÇ

a) Emosyonellik ve ekspresivlik canlı konuşma dilinin esasını oluşturur. Emosyonel ve ekspresiv nitelikleri ile farklanan özel üslubi katlar oluşur. Emosyonel ekspresiv sözcüklerin içinde övgü, alkış, nefret, kargışlar yer alır. Öfemizmler de emosyonel ekspresiv leksikolojinin içinde yer alır. Öfemizmler ekspresiv sözcükler olarak değerlendirilmelidir, ama emosyonellikten de yoksun sayılmazlar.

b) Öfemizmler işlev itibariyle eşanlamlı sözcüklerle benzerdirler. Lâkin eşanlamlı sözcüklerden farklı olarak, öfemizmler ve öfemistik ifadeler anlamı hafifletme amacı taşırlar.

c) Sevimsiz anlamın hafifletilmesi için yabancı dillerden alınma sözcüklerden de faydalanılır ki, bunlar da yeni öfemizmlerin oluşmasına yardım eder.

d) Öfemizmler toplumsal içeriklidir. Öfemizmlerin toplumsal özellikleri dil ve toplumun bağlılığına dayanır.

e) Öfemizmlerin zıtanlamlısı olarak her iki Türkçede – Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde kokoöfemizmler ve disöfemizmler de oluşabilir.Öfemizmlerde hafif ekspresivlik, kokoöfemizm veya disöfemizmlerde keskin, kaba ekspresivlik ifade olunur.

f) Öfemizmlerin oluşumu, değişimi eşsesli ve eşanlamlı sözcüklerin de artmasına neden olarak dillerimizin (Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin) sözcük hazinesinin zenginleşmesini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Cikiya S. “Türkçe Okuma Metinleri”. (1965). *Tbilisi.*

Dəmirçizadə Ə. (1962). Azərbaycan dilinin üslubiyyatı, *Azərbaycan Dövlət Tədris Pedaqoji Nəşriyyatı*.

Ediskun H. “Türk Dilbilgisi”. (1972). *Remzi Kitabevi*

Ediskun H. “Yeni Türk Dilbilgisi”. (2017) *Remzi Yayınevi*

Əfəndiyeva T. «Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyatı». (1980). *Elm nəşriyyatı*, Bakı.

Kemal Y. “İnce Memed I” (1984). *Toros Yayınları.*

Kemal Y. (2016) “Üç Anadolu Efsanesi”. 42. Baskı. *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul.

Rəsulov Ə., Rüstəmov R. (2017). “Türk dili”, *Elm və təhsil nəşriyyatı,* Bakı.

Şıxlı İ. “Dəli Kür” (1968). *Gənclik Nəşriyyatı*, Bakı.

Будагов Р.А. (1958) «Введение в науку о языке». Москва.

Виноградов В.В. (1953). «Итоги обсуждения вопросов стилистики», *Вопросы языкознания.*

Городецкая И.Л. (1968). «Эвфемистические иносказания в автобиографической трилогии М.Горького».